

Eastern Europe Studies Centre
Est. 2006

BALTARUSIJOS TENDENCIJOS 2021/1:

sausis – balandis

Ketvirtinė analitinė apžvalga

LAURYNAS JONAVIČIUS

Svarbiausi akcentai:

- Šalyje išlieka trapus *status quo*: nė viena pusė neturi pajėgumų primesti savo valią.
- Represijos ir Rusijos parama kol kas leidžia A. Lukašenkos režimui kontroliuoti protestus.
- Keičiasi opozicijos protestų formos ir mastai: vengiant susidorojimų, rengiami nedidelio masto, spontaniški ir netikėti protestai.
- Režimas ir opozicija rengiasi galios santykių transformacijai: A. Lukašenka inicijuoja Konstitucinę reformą; opozicija šio proceso nepalaiko, ieško alternatyvų.
- Vyksta naujų opozicinių politinių partijų steigimosi bumas.
- Visuomenės apklausos: režimo legitimumas nebeatstatomas.
- Rusija tęsia derybas su A. Lukašenka dėl polinės ir karinės integracijos, bet nesitiki greito *status quo* pokyčio.
- Naftos produktų krova perorientuojama į Rusijos uostus: ten numatoma perkrauti 9,8 mln. t naftos produktų iš Baltarusijos.
- Vakarų šalys į sankcijų sąrašus jau yra įtraukusios 327 Baltarusijos piliečius; planuojami nauji sankcijų paketai.

LAURYNAS JONAVIČIUS yra Rytų Europos studijų centro Asocijuotas ekspertas, taip pat Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas. Jo tyrimai skirti Rusijos Federacijos ir postsovietinių šalių politiniams įvykiams ir užsienio politikai. Vilniaus universitete jis įgijo tarptautinių santykių ir politikos mokslų daktaro laipsnį. Dėsto kursus „Rusijos studijos“, „Rusijos politika ir ekonomika postmoderniame pasaulyje“ bei „Ukrainos ir Baltarusijos studijos“. 2009–2014 m. dirbo Lietuvos Respublikos Prezidento patarėju užsienio politikos klausimais.

VIDAUS PROCESAI

Konstitucijos reforma

Vasario 11–12 d. Minske įvyko 6-asis Visabaltarusis nacionalinis susirinkimas (*Всебелорусское народное собрание*). Tai nekonstitucinė institucija, kurią Aleksandras Lukašenka paprastai naudoja savo sprendimų legitimumui įtvirtinti. Nepaisant lūkesčių, kad suvažiavime A. Lukašenka paskelbs apie konkrečius planus, kaip išėiti iš esamos krizės, kelių valandų kalboje Baltarusijos prezidentas tik abstrakčiai išdėstė situacijos supratimą:

- Konstituciją reikia keisti, nes joje per daug įgaliojimų vienam asmeniui;
- A. Lukašenkos pasitraukimo sąlygos: a) jokių protestų šalyje; b) garantijos buvusiam prezidentui ir jo sąjungininkams;
- Naujojoje sistemoje didesnis vaidmuo turėtų tekti pačiam Visabaltarusiam nacionaliniam susirinkimui ir politinėms partijoms;
- Steigiama Konstitucinė komisija (ją sudaro 36 nariai; įsakymą dėl jos steigimo A. Lukašenka pasirašė kovo 16 d.¹⁾), kuri turi parengti naujos Konstitucijos projektą. Projektas turi būti parengtas iki 2021 m. pabaigos, o 2022 m. pradžioje planuojama surengti referendumą dėl naujos Konstitucijos.

Tikėtina, kad A. Lukašenkos kalbos apie Konstitucinę reformą ir labai abstraktūs tos reformos rėmai reiškia, jog prezidentas tikisi išlaikyti vykstančius procesus savo kontrolėje ir nori pasilikti kuo daugiau manevravimo laisvės priklausomai nuo to, kaip klostysis santykiai su Baltarusijos visuomene, Rusija, Vakarų šalimis bei atsižvelgiant į socioekonominę situaciją.

Opozicija parengė alternatyvų Konstitucijos projektą² ir nesirengia dalyvauti A. Lukašenkos inicijuotame reformos procese. Opozicijos parengtame projekte:

- Siūlomas perėjimas iš prezidentinio į parlamentinį valdymą (parlamentas tvirtina premjerą ir vyriausybę, priima įstatymus);
- Prezidento valdymas apribojamas 2 kadencijomis po 5 metus;
- Siūloma keisti savivaldos institucijų rinkimo tvarką (daugiau teisių ir laisvių);
- Siūloma steigti Nacionalinę teisingumo tarnybą, stiprinti nacionalinio banko vaidmenį;
- Siūlomas valstybinės kalbos statusas baltarusių ir rusų kalboms – su mintimi, kad daugiau dėmesio būtų skiriama baltarusių kalbos vartojimui;
- Herbas – Pogonia, vėliava – balta, raudona, balta.

Tokie prasilenkiantys Konstitucijos keitimo projektai indikuoja, kad Baltarusijoje paraleliai vystosi du alternatyvūs socialinės realybės projektai – proteguojamas valdžios ir formuojamas opozicijos. Jie iš esmės neigia vienas kito egzistavimą ir, atitinkamai, daro susitarimą (paklą) tarp valdžios ir opozicijos mažai tikėtina.

Šias tendencijas patvirtina ir kovo 18 d. buvusios kandidatės į prezidentus Svetlanos Cichanouskajos paskelbta iniciatyva rengti derybas su konstruktyviai nusiteikusiais režimo atstovais dėl naujų rinkimų, kuriems tarpininkautų ESBO ir JT. Šiai iniciatyvai palaikyti internetinėje platformoje „Golos“ paskelbtas balsavimas.³ Iniciatyvos tikslas – parodyti, kiek baltarusių reikalauja kalbėtis apie naujų rinkimų rengimą. Už tokias derybas internetinėje „Golos“ platformoje pasisakė (2021-04-15 duomenimis) daugiau kaip 773 tūkst. asmenų. Iš viso Baltarusijoje yra maždaug 6 mln. 880 tūkst. balsavimo teisę turinčių piliečių, t. y. už derybas pasisakė apie 11 proc. balso teisę turinčių baltarusių. Jokios režimo reakcijos į tokį pasiūlymą nebuvo. Tikėtina, kad A. Lukašenka nesirengia priimti jokių opozicijos ar su Vakaraus susijusių iniciatyvų ir toliau bandys situaciją kreipti išimtinai sau palankia linkme. Galima priminti, jog

S. Cichanouskajai ir jos bendražygiams Baltarusijos valdžia iškėlė baudžiamąsias bylas, paskelbta tarptautinė jų paieška, o opozicijos atstovai įtraukti į ekstremistų sąrašus.⁴

Politinių partijų steigimo banga

Galimos konstitucinės reformos kontekste vyksta pasiruošimas ir pokyčiams po to, kai (galbūt) įsigalios nauja Konstitucija. Kalbama apie mažiausiai kelių naujų partijų steigimą. Balandžio 9 d. A. Lukašenka patvirtino, kad 2021 m. bus priimtas naujas Partijų įstatymas, o esamos politinės partijos turės būti įregistruotos iš naujo.⁵ 2020 m. lapkričio 11 d. 10 politinių partijų jau gavo įspėjimus iš Teisingumo ministerijos dėl 2020 m. rugsėjo 11 d. pasirašytos rezoliucijos dėl naujų rinkimų surengimo.⁶ Šiuo metu Baltarusijoje oficialiai veikia 15 politinių partijų. Norint užregistruoti naują, reikia, kad ji turėtų bent 1000 steigėjų. Be to, reikalingi steigėjai iš visų Baltarusijos regionų ir Minsko miesto. Partija turi turėti padalinius Minske ir visuose regionuose, kurie turi būti užregistruoti regioniniuose teisingumo departamentuose. Visi padaliniai turi turėti galiojančias patalpų nuomos sutartis – o tai yra rimta kliūtis, nes nemažai net jau registruotų partijų susiduria su patalpų nuomos (ypač Minske) problema.

Nors neaišku, kurioms iš naujai steigiamų partijų bus leista oficiali registracija, toks partijų kūrimo bumai rodo įvairių politinių žaidėjų lūkestį, kad A. Lukašenka pasitrauks iš formalaus posto (nepaisant to, kad niekas nežino apie tokio pasitraukimo laiką ir sąlygas). Kelių skirtingų partijų (judėjimų) formavimasis reformistiškai nusiteikusiame visuomenės pusėje gali indikuoti pliuralizmą ir požiūrių įvairovę, tačiau egzistuoja pavojus, kad tokie skirtumai, ypač nesusiformavus aiškioms ir lygioms žaidimo taisyklėms, gali skatinti potencialų susiskaldymą ir nesutarimus dėl transformacijos būdų ir krypties.

- Kovo 6 d. įsteigta už pilną integraciją į Rusiją pasisakanti partija „Sajunga“ (Союз).
- Buvęs V. Babarykos štabo atstovas (vėliau A. Lukašenkos poziciją pradėjęs ginti) J. Voskresenskis ir buvęs V. Cepkalo rinkiminio štabo vadovas A. Lankinas paskelbė kursiantys partiją „Demokratinė sąjunga“ (Демократический союз). Tikėtinas tokios partijos vaidmuo – kvaziopozicija.
- Apie transformaciją į politinę partiją vėl prakalbo proprezidentinio visuomeninio judėjimo „Baltoji Rusia“ (Белая Русь) atstovai. Jei tai įvyktų, labai tikėtina, kad naujoji partija (siūlomas „Tautinės vienybės“ partijos pavadinimas) taptų pagrindine A. Lukašenkos atrama naujoje sistemoje.
- Buvęs kandidatas į prezidentus Andrejus Dmitrijevas taip pat pranešė apie planus steigti „Mūsų partiją“ (Наша партия).
- Kovo 29 d. paskelbtas buvusio kandidato V. Babarykos pareiškimas dėl partijos „Kartu“ (Вместе) steigimo būtinybės – anot jo, tai efektyviausias instrumentas siekti pergalės. Partijos steigiamasis suvažiavimas planuojamas gegužę, o steigiamasis komitetas teigia, kad jau surinkta virš 4 tūkst. būsimų steigėjų parašų. Pirmą kartą V. Babarykos planai steigti partiją buvo paskelti dar 2020 m. rugpjūčio 31 d.
- Balandžio 8 d. apie planus kurti partiją pareiškė ir vienas iš Koordinacinės tarybos narių Pavelas Latuška.⁷

Protestų transformacija ir represijos

Kovo 25 d., minint Baltarusijos Laisvės dieną (*День Воли* – 1918 m. paskelbtos Baltarusijos nepriklausomybės metinių data), opozicija rengėsi masinių protestų prieš režimą atnaujinimui ir planavo naujus didelio masto projektus. Vis dėlto vieno didelio masinio protesto nebuvo: režimas sutelkė dideles saugumo pajėgas ir preventyviai užkirto kelią masiniam susibūrimui. Įvyko ribotos lokacijos protestai (namų kiemuose). Žmogaus teisių centro „Viasna“ duomenimis, visoje šalyje buvo sulaikyti daugiau kaip 250 žmonių, iš jų Minske – 175. Kovo 27 d. dar 250 žmonių buvo sulaikyti visoje šalyje. Iš viso nuo sausio 1 d. iki kovo 31 d. buvo sulaikyti 2523 žmonės, o politinių kalinių skaičius užaugo nuo 169 iki 320 asmenų.

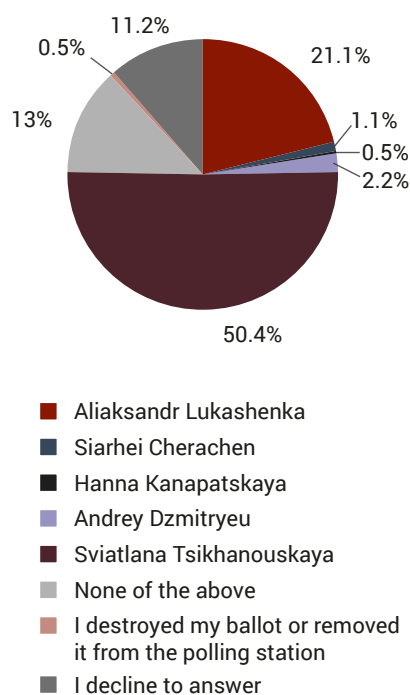
Galima teigti, kad režimas neketina atlaisvinti suvaržymų ir kontrolės, o protestuojantys, nors ir neketina grįžti prie įprastinių „normalių“ santykių su režimu, patiria smurto baimę. Vis dėlto, kol kas protestų bangą režimas suvaldo, o galimos bausmės – didinamos. Kovo 1 d. pradėjo galioti nauja Administracinių nusižengimų kodekso redakcija. Pagal naująjį reguliavimą, už sueigų organizavimą ir nuomonės raišką bus persekiojama dar griežčiau – numatomos kelis kartus didesnės baudos ir ilgesnis areštas pakartotinai sulaikomiems asmenims.⁸ Visgi galima apibendrinti, jog nuo 2021 m. pradžios protestai pakeitė pobūdį ir tapo nedidelio masto (žmonių skaičiumi), spontaniški ir netikėti, taip siekiant išvengti saugumo struktūrų susidorojimo.

Spaudimas Baltarusijos lenkams

Kovo pabaigoje Gardine ir Gardino srityje prasidėjo masiniai lenkų tautinės mažumos vadovybės (A. Borys, A. Poczobut ir kt.) areštai. Baltarusijos režimo nepripažįstamos Lenkų sąjungos (didžiausia pagal narių skaičių šalyje veikianti nevyriausybinių organizacijų) atstovai ne pirmą kartą susiduria su areštais, tačiau

Question 2

Which candidate did you vote for in the Belarusian presidential elections?

CHATHAM HOUSE

šį kartą persekiojimas apima ir lenkiškas (neformalias) mokyklas bei netgi kalbos kursus. Balandžio 6 d. A. Lukašenka nurodė atlikti patikrinimus visose panašaus pobūdžio šalies mokyklose ir organizacijose.

Visuomenės požiūris į situaciją

Vasarį pristatytas 2021 m. sausio mėn. atliktas Baltarusijos visuomenės nuomonės tyrimas⁹ rodo, kad A. Lukašenkos režimo legitimumas praktiškai nebeatstatomas visuomenės akyse, tačiau ir visuomenės motyvacija toliau protestuoti ir „kovoti iki galo“ silpsta. Tai lemia griežtų represinių priemonių taikymas iš režimo pusės, neaiškumas dėl to, kas bus „po Lukašenkos“ ir pakankamai pasyvi tarptautinės bendruomenės reakcija bei spaudimas režimui (kuris šiek tiek jaučiamas iš Vakarų, tačiau kompensuojamas Rusijos tyliu palaikymu režimui).

Kovo 21 d. pristatytas „Telegram“ kanalo NEX-TA parengtas filmas apie A. Lukašenką ir jo turtus „Aukšinis dugnas“ (*Золотое Дно*)¹⁰. Sukurtas A. Navalno filmų apie Rusijos lyderius ir oligarchus stiliumi, filmas pristatė, kiek nelegalių turtų prikaupęs Baltarusijos prezidentas. Didelio atgarsio filmas nesulaukė, o labiausiai aptariamasis jo elementas – teiginys apie paramą, kurią A. Lukašenka gavo (apropriavo) iš Europos Sąjungos. ES atsakingi pareigūnai pasirodžius filmui suskubo neigti, kad ES paramos lėšos buvo naudojamos režimo tikslams.

IŠORINIAI SANTYKIAI

Išoriniuose santykiuose tęsiasi Baltarusijos derybos su Rusija dėl paramos režimui sąlygų bei pamažu didinimas Vakarų spaudimas.

Rusija: derybos dėl politinės integracijos

Vasario 22 d. Sočyje įvyko A. Lukašenkos susitikimas su Vladimiru Putinu, kuris truko 6 valandas, tačiau daug informacijos apie susitikimo turinį nebuvo.¹¹ Viešai paskelbta tik tiek, kad vadovai aptarė integracijos procesus, Rusijos paramą, sutrikusių transporto jungčių atnaujinimą, kad Rusija palaiko A. Lukašenkos pastangas keisti Baltarusijos Konstituciją ir yra nusiteikusi padėti kovoje su COVID-19 (bei ketina atsiųsti „Sputnik-V“ vakcinų). Tikėtina, kad neformaliame pokalbyje daugiausia dėmesio skirta būtent gilesnės integracijos sąlygų (Sąjunginės valstybės ir jos užbaigimui skirtų 31 „kelio gairių“) suderinimui.

Kiek vėliau, kovo 30 d., Baltarusijos pasiuntinys Maskvoje V. Semaško pareiškė, kad Sąjunginės Rusijos–Baltarusijos valstybės užbaigimo projekte liko suderinti klausimus dėl bendros mokesčių sistemos, muitinės kontrolės, gamtinių dujų, bendros pramonės politikos, žemės ūkio ir bendros naftos ir naftos produktų rinkos. Pasak V. Semaško, šiuos klausimus tiki-

masi suderinti iki balandžio pabaigos. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad iš esmės tai tie patys klausimai, kurių derinimo nepavyksta užbaigti jau nuo 2019 m., galutinio susitarimo ir praktinio Sąjunginės valstybės projekto įgyvendinimo užbaigimo dar reikės palaukti. Tikėtina, jog A. Lukašenka sieks maksimaliai atitolinti pilnos ir galutinės integracijos procesus. Rusija neturi tikslo atvirai spausti, nes nenori atviro susipriešinimo su Baltarusijos visuomene.

Kovo 25 d. V. Putinas paskyrė naują Rusijos ambasadorių Baltarusijoje – juo tapo dabartinis ambasadorius Latvijoje J. Lukjanovas. Jis – jau trečias Rusijos ambasadorius nuo 2018 m., kai į Minską buvo atsiųstas griežtos linijos šalininkas (dėl to Minsko stipriai kritikuotas) V. Babičius. Jį 2019 m. pakeitė gerokai nuosaikesnis D. Mezencevas. Pastarasis kovo 19 d. paskirtas Rusijos–Baltarusijos Sąjunginės valstybės generaliniu sekretoriumi.

Baltarusiškų krovinių perorientavimas

Vasario 19 d., prieš pat A. Lukašenkos ir V. Putino susitikimą Sočyje, pasirašytas Rusijos ir Baltarusijos tarpvyriausybiniis susitarimas dėl krovinių (visų pirma – naftos produktų) nukreipimo iš Baltijos į Rusijos uostus (numatytas galiojimas iki 2023 m. su galimybe automatiškai pratęsti). Numatoma 9,8 mln. t naftos produktų krova Rusijos uostuose (*take-or-pay* principu). Per Baltijos šalių uostus (Klaipėda, Ventspilis, Ryga) Baltarusija kasmet perkraudavo apie 6 mln. t naftos produktų. Iš viso BY per metus eksportuoja apie 10,5 mln. t naftos produktų. Klaipėdos uosto atstovai pažymi, kad baltarusiškų naftos produktų krovinių sutrikimai fiksuojami jau nuo metų pradžios, o pasirašytas susitarimas (jei bus pilnai įgyvendintas) sumažins Klaipėdos uosto konkurencingumą.¹² Remiantis Lietuvos žiniasklaidos informacija, naftos produktų krova beveik pilnai nutraukta per Klaipėdą, bet tęsiasi per Rygos ir Ventspilio

uostus. Tikėtina, kad toks susitarimas (dėl kurio Rusija Minską spaudė jau seniai) yra sumažėjusios A. Lukašenkos manevravimo laisvės ir griežtos Lietuvos politinės pozicijos rezultatas. Ekonomiškai jis nenaudingas Baltarusijai, o ilgesnėje perspektyvoje dar labiau padidins Minsko priklausomybę nuo Maskvos.

Taip pat pasigirsta kalbų apie kalio trąšų eksporto perorientavimą iš Baltijos į Rusijos uostus.¹³ Šitoks perorientavimas būtų ekonomiškai dar skausmingesnis Klaipėdai, tačiau Baltarusijai jo kaštai taip pat būtų didesni (Baltarusija valdo dalį Klaipėdos uoste esančio „Birių krovinių terminalo“). Dėl logistinių ir esamo įdirbio veiksmų, kalio trąšų eksporto perorientavimas iš Klaipėdos į Rusijos uostus nelabai tikėtinas (bent jau, kol „Belaruskaij“ (Беларуськалий) kompanija liks Baltarusijos nuosavybe). Tačiau naftos produktų nukreipimas yra signalas, kad politiškai motyvuoti, nors ekonomiškai ir neracionalūs sprendimai, vis dėlto yra įmanomi.

Karinis bendradarbiavimas

Vėl suintensyvėjo diskusijos dėl Rusijos ir Baltarusijos karinio bendradarbiavimo atnaujinimo / stiprinimo. Tai galėjo nulemti besibaigiančios galioti nuomos sutartys dėl dviejų Rusijos naudojamų karinių bazių Baltarusijos teritorijoje – sutartys baigia galioti šių metų birželį.

Kovo 16 d. pranešta apie susitarimą dėl trijų bendrų Rusijos–Baltarusijos kariškių mokymo centrų steigimo. Vienas iš jų – kovinių oro pajėgų ir oro gynybos pajėgų mokymo centras būtų steigiamas Baltarusijoje (kalbama apie Lydos regioną). Kiti du – jungtinių sausumos pajėgų mokymo centras ir centras Baltijos laivyno bazėje – būtų steigiami Rusijoje. Kalbant apie mokymo bazę Baltarusijoje, diskutuojama dėl „SU-30SM“ kovos lėktuvų dislokavimo ir ekipažų rengimo. Baltarusijos pusė tikisi tiesiog gauti iš Rusijos naikintuvus ir apmokyti

juos pilotuoti baltarusių pilotus. Rusijos pusė tikisi turėti savo lėktuvus ir savo pilotus Baltarusijos teritorijoje.

Prastėjant Rusijos ir Vakarų santykiams, Baltarusijos karinė-strateginė lokacija įgauna naują vertę, todėl tikėtinas augantis Rusijos spaudimas turėti tikras karines bazes ar karinius objektus Baltarusijos teritorijoje. Kita vertus, apie tai kalbama mažiausiai nuo 2013 m., tačiau A. Lukašenkai iki šiol pavykdavo išvengti tiesioginio Rusijos karių įsileidimo nuolatiam buvimui savo teritorijoje. Vis dėlto šiuo metu Lukašenkos manevrų laisvė mažėja. Kaip stabdantis veiksnys fiziniam Rusijos karinės bazės atsiradimui Baltarusijoje, yra Maskvos nenoras erzinti Baltarusijos visuomenę akivaizdžiai didinant karinį spaudimą.

Vakarai: naujas sankcijų paketas

ES svarsto ketvirtąjį sankcijų Baltarusijai paketą (pirmieji trys įvesti 2020 m. spalį, lapkritį ir gruodį bei numato sankcijas 88 režimą remiantiems asmenims ir 7 įmonėms). Skačiuojama, kad 2021 m. balandžio pradžioje į Vakarų valstybių (ES, JAV, Baltijos šalių, Kanados, Šveicarijos ir kitų) sankcionuojamų asmenų sąrašus įtraukti 327 Baltarusijos piliečiai. Baltarusijos opozicija (S. Cichanouskaja) ir kai kurios ES valstybės narės (įskaitant Lietuvą) kritikuoja tokį lėtą ir vangų režimo sankcionavimo procesą. Lietuva šiuo metu yra įvedusi sankcijas 274 Baltarusijos režimo atstovams.¹⁴ Balandį ES turėtų apsvarstyti naujų fizinių ir juridinių asmenų įtraukimą į sankcijų sąrašą. Vis dėlto tikėtis griežtesnių sankcijų gerokai didesnam asmenų ratui kol kas yra sunku, nes ES šalys skirtingai vertina sankcijų procesą, ir pasiekti konsensusą dėl plataus masto sankcijų išplėtimo yra sudėtinga.

JAV Valstybės departamentas kovo 31 d. paskelbė, kad svarsto sankcijų 9 Baltarusijos valstybinėms įmonėms¹⁵ sugrąžinimą (sank-

cijos joms buvo suspenduotos po 2015 m.). Sankcijos gali būti atnaujintos jau balandžio 26 d.¹⁶ JT Žmogaus teisių taryba kovo 15 d. priėmė rezoliuciją dėl padėties Baltarusijoje¹⁷, kuria JT Aukščiausiojo komisaro žmogaus teisėms biuras įpareigotas rinkti įrodymus dėl žmogaus teisių pažeidimų po 2020 m. rugpjūčio 9 d. rinkimų. Įgyvendinant ESBO Maskvos

mechanizmo ataskaitos rekomendacijas, kovo 24 d. buvo įsteigta Tarptautinė atskaitomybės platforma Baltarusijai¹⁸, jos tikslas – rinkti ir kaupti informaciją apie žmogaus teisių pažeidimus ir nusikaltimus žmogiškumui Baltarusijoje. Platformos veiklą koordinuoja Baltarusijos ir Europos žmogaus teisių organizacijų konsorciūmas.

Šaltiniai

- ¹ 'Подписан Указ о Конституционной Комиссии. Официальный Интернет-Портал Президента Республики Беларусь', žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://president.gov.by/ru/events/podpisan-ukaz-o-konstitucionnoy-komissii>.
- ² 'Конституция - КанСтытуцыя', žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://kanstytucyja.online/constitution/>.
- ³ 'Голос', Платформа Голос, žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://belarus2020.org/dialog>.
- ⁴ Deutsche Welle (www.dw.com), 'КГБ Беларуси внес Светлану Тихановскую в перечень террористов' 02.04.2021', DW.COM, žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://www.dw.com/ru/kgb-belarusi-vnes-svetlanu-tihanovskuju-v-perechen-terroristov/a-57088256>.
- ⁵ 'Совещание По Вопросам Деятельности Политических Партий в Беларуси'. Официальный Интернет-Портал Президента Республики Беларусь, žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://president.gov.by/ru/events/soveshchanie-po-voprosam-deyatelnosti-politicheskikh-partiy-v-belarusi>.
- ⁶ '10 Из 15 Зарегистрированных Политических Партий Потребовали Прекращения Насилия и Проведения Новых Выборов', TUT.BY, žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://news.tut.by/economics/700085.html>.
- ⁷ '«Для построения новой Беларуси». Павел Латушко заявил о создании партии', TUT.BY, 2021 m. balandžio 8 d., <https://news.tut.by/economics/725686.html>.
- ⁸ 'Чаго чакаць мірным пратэстоўцам ад зменаў у КаАП?', spring96.org, žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <http://spring96.org/be/news/102193>.
- ⁹ Belarusians' views on the political crisis. Chatham House. 2021. žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://drive.google.com/file/d/1f48Bx2sa11VpWDhSGPdqafrqhddrw6x/view>.
- ¹⁰ ЛУКАШЕНКО. ЗОЛОТЕ ДНО – сенсаційний фільм @NEXTA про шалені статки диктатора Білорусі (українською), žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., https://www.youtube.com/watch?v=jd8SC_Owl24.
- ¹¹ Deutsche Welle (www.dw.com), 'Встреча в Сочи: о чем на самом деле говорили Путин и Лукашенко | DW | 25.02.2021', DW.COM, žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://www.dw.com/ru/moskva-i-minsk-obedinjat-usilija-dlja-protivostojaniju-zapadu/a-56691714>.
- ¹² 'Точечный удар по Клайпеді: Беларусь продолжит экспорт нефтепродуктов через Латвию и Эстонию', Irt.lt, 2021 m. kovo 9 d., <https://www.irt.lt/ru/novosti/17/1361165/tochechnyi-udar-po-klaipede-belarus-prodolzhit-eksport-nefteproduktov-cherez-latviu-i-estoniu>.
- ¹³ 'Россия и Беларусь Думают к Лету Найти Место в Ленобласти Для Перевалки Калийных Удобрений', žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://news.tut.by/economics/724346.html>.
- ¹⁴ Paskutinis sprendimas dėl sankcionuojamų asmenų priimtas 2021 m. kovo 25 d. – į sąrašą asmenų, kuriems draudžiama atvykti į Lietuvą, įtraukta 118 naujų pavardžių: <https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/ispleciamas-baltarusijos-pareigunu-kuriems-draudziama-atvykti-i-baltijos-salis-sarastas>.
- ¹⁵ Belarusian Oil Trade House, Belneftekhim, Belneftekhim USA, Inc., Belshina OAO, Grodno Azot OAO, Grodno Khimvolokno OAO, Lakokraska OAO, Naftan OAO, Polotsk Steklovolokno OAO
- ¹⁶ 'Department Press Briefing - March 31, 2021 - United States Department of State', žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://www.state.gov/briefings/department-press-briefing-march-31-2021/#post-231554-Belarus>.
- ¹⁷ 'UN Human Rights Council Adopts Resolution on Collecting Evidence of Post-Election Crimes in Belarus', žiūrėta 2021 m. balandžio 15 d., <https://belsat.eu/en/news/24-03-2021-un-human-rights-council-adopts-resolution-on-collecting-evidence-of-post-election-crimes-in-belarus/>.
- ¹⁸ The International Accountability Platform for Belarus. <https://iapbelarus.org/>